
Pojam nacije*

Otto Bauer

Možemo, dakle, prići izvođenju općih zaključaka iz skupljenih iskustvenih činjenica i tako odrediti traženi pojam nacije. Na početku svoga istraživanja naciju smo pojmlili, prije svega, kao relativnu zajednicu karaktera. Sada možemo pobliže odrediti bit te zajednice karaktera.

Prethodno smo, na početku svoga rada, nacionalni karakter označili kao cjelinu naciji svojstvenih tjelesnih i duhovitih obilježja, koja uzajamno povezuju pripadnike jednoga naroda i razdvajaju ih od drugih nacija. No, ta razna obilježja nipošto nisu međusobno jednako vrijedna.

Nacionalnom karakteru zacijelo pripada i različito određenje *volje*. Volja se očituje u svakom procesu spoznaje kao *pozornost* kojom se iz mase iskustvenih pojava izabiru samo neke i samo one apercipiraju; ako Nijemac i Englez i odu na isto putovanje, u domovinu će se vratiti s vrlo različitom korišću; ako njemački i engleski učenjak i kane proučavati isti predmet, metode i rezultati njihova istraživanja bit će vrlo različiti. Volja se još neposrednije očituje u svakoj *odluci*: to što će Nijemac i Englez različito postupiti u istome položaju, što različito pristupaju istome poslu, što — ako se žele rasonoditi — biraju raznovrsne užitke, što — i kad su jednako imućni — ipak žive na različit način, zadovoljavaju različite potrebe — to zacijelo izražava bit nacionalnoga karaktera.

Razne nacije, jamačno, posjeduju i različite *količine predodžbi*: različite pojmove o pravu i nepravu, različite nazore o čudorednom i nečudorednom, o poštenom i nepoštenom, o lijepom i nelijepom, različitu religiju i različitu znanost. Različito znanje nije pak jednostavno pridodano različitoj volji, nego ono određuje različitosti volje, ono nam objašnjava različitost volje. Budući da je svaki Englez drugačije odgojen, drugačije podučavan, izložen drugim kulturnim utjecajima, isti podražaj izaziva u njega posve drugačiju reakciju nego u Nijemca. Posjedovanje

* Prijevod knjige Otto Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, Verlag der Wiener Volksbuchhandlung, Beč 1924, pogl. I, str. 109—138.

različitih predodžbi ne odnosi se, dakle, spram različite usmjerenosti volje kao samostalna cjelina, nego kao uzrok i posljedica.

Slično vrijedi i za *tjelesna obilježja*. Različita građa lubanje može interesirati antropologe, dok su povjesničar, socijalni teoretičar i političar ravnodušni spram nje dokle god ne budu mislili da je različiti tjelesni tip praćen i različitim psihičkim obilježjima. Po iskustvu, različita građa tijela neposredno je praćena različitim odlučivanjem ili različitom sposobnošću spoznaje i načinom spoznaje, koji opet, sa svoje strane, proizvode različitu odluku, volju. Sam bi antisemit bio posve ravnodušan spram židovskoga nosa kad ne bi mislio da su s tjelesnim tipom Židova uvijek povezana određena psihička obilježja. Tjelesna obilježja svakoga antropologijskog tipa interesiraju nas samo zato što su različita antropologijska obilježja praćena različitim psihičkim obilježjima, te naposljetku, posredno ili neposredno, i različitom usmjerenošću volje, makar i ne bili u stanju pronaći uzročni odnos između građe tijela i usmjerenosti volje. Cjelina tjelesnih obilježja nije, dakle, pridodana različitoj usmjerenosti volje, nego je s njom u funkcionalnome odnosu, iza kojega se dobro skriva uzročni odnos.

Tako dolazimo do *užega pojma nacionalnoga karaktera*. On ne znači, dakle, prvenstveno cjelinu svih tjelesnih i duhovnih obilježja, svojstvenih jednoj naciji, nego samo *različite usmjerenosti volje*, činjenicu da isti podražaj izaziva različitu reakciju, da isti izvanjski položaj uzrokuje različitu odluku. Različita usmjerenost volje uzročno je pak određena različitim predodžbama, koje je stekla jedna nacija, ili tjelesnom osobnošću, koju je nacija zadobila u borbi za opstanak.¹

Potom smo pitali kako nastaje takva zajednica karaktera i odgovorili da su jednaki karakter proizveli isti djelatni uzroci. Naciju smo tako odredili kao *zajednicu sudbine*.

No, to vrijedi za strožije shvaćen pojam zajednice sudbine. *Zajednica, naime, ne znači puku jednakost*. Primjerice, Njemačka je u 19. stoljeću proživjela kapitalistički razvoj kao i Engleska. S te su strane djelatne sile, koje su bitno utjecale na karakter ljudi, bile jednake u objema zemljama. No, stoga Nijemci ipak nisu postali Englezima. Jer, *zajednica sudbine ne znači potčinjavanje jednakoj sudbini, nego zajedničko doživljavanje iste sudbine* u stalnome saobraćanju, u neprestanome uzajamnom djelovanju. I Englezi i Nijemci doživjeli su kapitalistički razvoj, ali u različito doba, na raznim mjestima, samo u slabome međusobnom odnosu. Iste su ih pokretačke snage mogle učiniti međusobno sličnijima ne-

1) Grof Harry Kessler shvaća nacionalni karakter još uže. I on razlikuje sposobnost zauzimanja različita stava spram istih izvanjskih pojava od posjedovanja različitih predodžbi. No, obilježje po kojemu se nacije razlikuju vidi samo u različitoj brzini reagiranja na neki izvanjski podražaj — nacionalni karakter postaje, po njemu, posebnim *»tempom duše«* (*»Zukunft«*, 7. travnja 1906). Različita pokretnost volje jest, zacijelo, obilježje koje obuhvaćamo pojmom usmjerenosti volja i koje smo shvatili kao nacionalni karakter u užemu smislu; dobro su poznate lakša pokretljivost Francuza i tromost Nizozemaca. No, to ne ovisi, dakako, samo o brzini kojom neki izvanjski podražaj izaziva našu reakciju, nego i o smjeru i snazi te reakcije. Kessler, dakle, shvaća nacionalni karakter preusko.

go što su bili prije, ali nikad i pretvoriti u jedan narod. Naciju ne stvara jednaka sudbina, nego samo zajedničko doživljavanje i podnošenje sudbine, zajednica sudbine. Zajednica znači, po Kantu. »*kontinuirano uzajamno djelovanje*«. (Treća analogija iskustva: načelo zajednice.) Naciju proizvodi samo sudbina, doživljena u kontinuiranome uzajamnom djelovanju, u stalnome međusobnom odnosu.

Nacija se razlikuje od svih drugih zajednica karaktera po tome što nije puki proizvod jednake sudbine, nego nastaje i postoji samo u zajednici sudbine, u stalnome uzajamnom djelovanju drugova po sudbini. Jedna zajednica karaktera jest, primjerice, i *klasa*. Proleter i svih zemalja imaju istovrsne karakterne crte. Jednaki klasni položaj je, unatoč svakoj razlici, urezao jednake crte u karakter njemačkog i engleskog, francuskog i ruskog, američkog i australskog radnika: jednaku borbenu radost, jednako revolucionarno uvjerenja, jednaki klasni moral, jednaku političku volju. No, tu je zajednicu karaktera proizvela jednaka sudbina, a ne zajednica sudbine. Premda mogu postojati i odnosi saobraćanja između njemačkih i engleskih radnika, oni su ipak mnogo slabiji od onosa što povezuju engleskoga radnika s engleskim buržujem time što obojica žive u istome gradu, čitaju iste zidne plakate i novine, sudjeluju u istim sportskim događajima, time što katkad razgovaraju osobno ili pak obojica s istim osobama — raznim posrednicima između kapitalista i radnika. Jezik je oruđe saobraćanja. Kad bi engleski i njemački radnici bili saobraćanjem povezani od engleskih buržuja i engleskih radnika, tada bi zajednički jezik imali njemački radnici i engleski radnici, a ne engleski radnici i engleski buržuji. Naciju razlikuje, dakle, od klase kao zajednice karakter postojanje zajednice saobraćanja među članovima nacije, stalnoga uzajamnog djelovanja posrednim i neposrednim saobraćanjem. Možda se može kazati da djelatni utjecaji načina života, sudbine, čine radnike raznih nacija sličnijima od različitih klasa jedne i iste nacije, te da su stoga radnici raznih zemalja i po karakteru mnogo sličniji od buržuja i radnika jedne zemlje. Unatoč svemu, nacija kao zajednica karaktera razlikuje se od klase kao zajednice karaktera po tome što prva nastaje iz zajednice sudbine, a druga samo iz jednake sudbine.

Nacija, dakle, ne može biti definirana kao *zajednica karaktera izrasla iz jedne sudbine, nego iz zajednice sudbine*. To je i značaj jezika za naciju. Zajednički jezik stvaram s ljudima s kojima najuže saobraćam; a najuže saobraćam s ljudima s kojima imam zajednički jezik.

Upoznali smo *dva sredstva* pomoću kojih djelatni uzroci, uvjeti borbe ljudi za opstanak, povezuju ljude u zajednicu nacionalne sudbine.

Jedan je put *prirodno nasljeđe*. Životni uvjeti predaka kvalitativno određuju plazmu zametka koja povezuje spolove: na putu prirodnoga odabira odlučuje se o tome koje se osobine nasljeđuju, a koje odbacuju. Životni uvjeti predaka određuju stoga nasljedne osobine vlastitih potomaka. Nacija je ovdje, dakle, *zajednica podrijetla*: ona je povezana zajedničkom krvlju — kako veli narod, zajedničkom plazmom zametka, kako naučava znanost. No, zajedničkim podrijetlom povezani pripadnici naroda ostaju jednom nacijom, ostaju zajedno u zajednici saobraćanja, samo

dok svoju krvnu zajednicu održavaju promiskuitetnim brakom. Čim prestane spolna povezanost među sunarodnjacima, odmah se rađa tendencija nastanka novih, međusobno različitih zajednica karaktera iz do tada jedinstvenoga naroda. Postojanje nacije kao prirodne zajednice ne iziskuje samo krvnu zajednicu po zajedničkom podrijetlu, nego i održavanje te zajednice neprestanim krvnim miješanjem.

No, karakter pojedinca nikad nije samo cjelina nasljednih osobina, nego je uvijek određen i naslijeđenom kulturom koja djeluje na njega: odgojem koji uživa, pravom kojemu je podređen, običajima po kojima živi, nazorima o bogu i svijetu, o ćudorednom i nećudorednom, lijepom i nelijepom, koje je preuzeo, religijom, filozofijom, znanostu, umjetnošću, politikom, koje na njega djeluju, ali, prije svega, onim što određuje sve te pojave — načinom borbe za opstanak među vlastitim sunarodnjacima, načinom stjecanja sredstava za život. Tako dolazimo do *drugoga* velikog sredstva kojim borba za opstanak određuje pojedinca: do usmene *predaje kulturnog blaga*. Nacija nikad nije samo prirodna, nego je uvijek i kulturna zajednica. I ovdje, u prvome redu, sudbina prošlih pokoljenja određuje pojedinca: dijete, rođeno u okvirima privrednoga života, prava, duhovne kulture postojećega društva, podliježe njegovim djelatnim utjecajima. I ovdje zajednicu karaktera održava trajna zajednica saobraćanja. Veliko oruđe toga saobraćanja jest *jezik*: on je oruđe odgoja, oruđe cjelokupnoga privrednog i cjelokupnoga duhovnog saobraćanja. Dokle god doseže mogućnost sporazumijevanja jezikom, doseže i djelokrug kulture. Dokle doseže zajednica jezika, tolika je i zajednica saobraćanja. Zajednica saobraćanja i jezik uzajamno se uvjetuju: jezik je uvjet cjelokupnoga uskog saobraćanja i upravo stoga nužnost saobraćanja stvara zajedničke jezike, kao što se, s druge strane, raspadom zajednice saobraćanja postupno diferencira i jezik. Ja mogu, dakako, naučiti i strani jezik, a da stoga ne postanem članom stranoga naroda, jer me strani jezik nikad ne podvodi pod kulturni utjecaj na isti način kao materinski jezik. Kultura, posredovana materinskim jezikom, utjecala je na moje djetinjstvo, godine najjače sposobnosti prihvaćanja, prva je oblikovala moj karakter. Svi će se kasniji dojmovi — budući da su prihvaćeni nakon što su prilagođeni već postojećoj individualnosti — i sami mijenjati u procesu prihvaćanja. K tomu, strani jezik postaje vrlo rijetko posjedom pojedinca na jednako savršen način kao materinski jezik i njegovi najfiniji, najdublji učinci većinom su izgubljeni: englesko ili francusko umjetničko djelo vrlo rijetko djeluje i na obrazovane Nijemce jednako snažno kao njemačko. Nezamislivo je trajno održanje nacije kao kulturne zajednice bez zajedničkoga jezika, toga najvažnijeg oruđa saobraćanja ljudi. Ali, ni zajednički jezik još ne jamči jedinstvo nacije: unatoč jezičnoj zajednici, na Dance i Norvežane utječe različita kultura; unatoč jezičnoj zajednici, katolički Hrvati i pravoslavni* Srbi podliježu različitu kulturnom utjecaju. Ali, u mjeri u kojoj iščezava utjecaj religije na kulturno razdvajanje, Srbi i Hrvati postaju — snagom zajednice saobraćanja posredovana jednakim jezikom, snagom istovrsnih kulturnih utjecaja kojima su

* Griechisch (orig.), grčki (prim. prev.).

izloženi — jednom nacijom. Iz toga proizlazi i nacionalni značaj pobjede jedinstvenoga jezika nad dijalektima: nužnost užega saobraćanja stvorila je jedinstveni jezik, a postojanjem jedinstvenoga jezika podređeni su svi koji njime vladaju jednakome kulturnom utjecaju. Uzajamno djelovanje spaja ih u kulturnu zajednicu. Odnos kulturne diferencijacije i jezične zajednice jasno se pokazuje na primjeru Nizozemaca: nastali iz triju ogranaka njemačkih plemena, oni ipak ne pripadaju više njemačkome narodu. Sudbina nizozemske narodne privrede, koja je posve različita od sudbine njemačke narodne privrede, stvorila je kulturu drugačije prirode. Privredno i kulturno odvojeni od Nijemaca, oni su razorili zajednicu saobraćanja s njemačkim plemenima: veza što ih je međusobno spajala, bila je preuska; veza što ih je spajala s drugim njemačkim plemenima, preslaba. Stvorili su vlastiti jezik kao oruđe svoje kulture i nisu više sudjelovali u procesu kulturnoga ujedinjenja njemačke nacije pomoću jedinstvenoga njemačkog jezika.

Prirodna i kulturna zajednica mogu se poklapati: sudbina predaka može odrediti karakter potomaka nasljeđivanjem osobina predaka, s jedne strane, i prenošenjem kulture koju su razvili preci, s druge strane. No, prirodna i kulturna zajednica ne moraju se poklapati: *prirodni potomci i kulturni potomci* nisu uvijek isti. Prirodnu zajednicu, naime, čine samo osobe zajedničkoga podrijetla, dok su u kulturnu zajednicu povezani svi koji, u stalnome uzajamnom djelovanju, podliježu utjecaju zajedničke kulture. Što je jači taj kulturni utjecaj, što pojedinac više prisvaja cjelokupno kulturno bogatstvo jednoga naroda i u svojoj osobnosti biva određen njime, to prije može postati članom nacije, zadobiti nacionalni karakter, premda po prirodnoj zajednici ne pripada naciji. Moguć je, dakle, samosvjesni izbor pripadnosti drugoj naciji u odnosu na naciju po rođenju. *Chamisso* kaže o samome sebi: »Po jeziku, umjetnosti, znanosti i religiji postao sam Nijemac«.

Da li je čovječanstvo uistinu tako nacionalno podijeljeno da svaki pojedinac pripada jednoj, a ne istodobno većem broju nacija? Puka prirodna povezanost čovjeka s *dvjema* nacijama posredstvom podrijetla uopće ne mijenja strogu nacionalnu diferenciju. U pograničnim krajevima, u kojima se međusobno sukobljavaju dvije nacije, ljudi su uzajamno mnogostruko izmiješani, te žilama svakoga od njih teče vrlo raznovrsna smjesa krvi obiju nacija. Unatoč tome, u pravilu ne dolazi do stupanja nacija. Upravo *različita kulturna zajednica, unatoč krvnome miješanju, oštro razdvaja nacije*. Primjer pružaju nacionalne borbe u Austriji. Onaj tko u sukobu Nijemaca i Čeha vidi rasnu borbu, samo dokazuje svoje nepoznavanje historije. Njemački i češki seljaci su i mogli, možda, donekle sačuvati čistoću svoje krvi, ali slojevi koji vode nacionalnu borbu i koji su objekt sukoba u nacionalnoj borbi — inteligencija, sitno građanstvo, radništvo — stoljećima su se krvno miješali u promiskuitetnim brakovima, te ne može biti govora ni o njemačkoj niti o češkoj naciji kao o prirodnoj zajednici. Unatoč tome, nacije se nipošto nisu međusobno stopile. Različita kultura, posredovana jezikom, omogućuje im da i dalje postoje kao samostalne, međusobno strogo odvojene nacije. Posve je druga stvar ako pojedinac, ravnomjerno ili skoro ravno-

mjerno, prisvoji i *kulturu* dviju ili više nacija. A u pograničnim područjima i u područjima gdje zajedno obitava više nacija takvih pojedinaca nije malo. Oni od djetinjstva govore jezicima obiju nacija: na njih podjednako utječu sudbine obiju nacija, te po karakteru postaju članovima obiju nacija ili, ako se želi, pojedincima koji potpuno i posve ne pripadaju nijednoj naciji. Jer, pojedinac na kojega djeluje kultura dviju ili više nacija, na karakter kojega jednako utječu različite nacionalne kulture, ne spaja naprosto obilježja karaktera dviju nacija, nego posjeduje posve novi karakter, poput kemijskoga spoja koji pokazuje druga obilježja u odnosu na svaki element od kojega je sastavljen. To je i najdublji razlog većinom slabe omiljenosti i sumnjičavosti spram pojedinca koji je kulturno dijete više nacija, a u doba nacionalnih sukoba čak i prezrenosti kao izdajnika i prebjega. Miješanjem kulturnih elemenata nastaje novi karakter, po kojemu se *kulturni mješanac* pojavljuje kao stranac objema nacijama, stran jednome narodu isto kao i pripadnici neke druge nacije. Ako je odbojnost spram kulturnih mješanaca i pojmljiva, ipak se ne smije dopustiti da ona zavede. Oni su vrlo često velikani na koje su kulturno djelovale dvije ili više nacija. Na naše znanstvenike, na naše velike umjetnike vrlo je često podjednako snažno djelovalo više kulturnih krugova. U čovjeku poput Karla Marxa stekla se povijest četiriju velikih nacija — Židova, Nijemaca, Francuza i Engleza — u individualnu osobenost, te je upravo stoga njegovo osobno djelo moglo ući u povijest svih velikih nacija našega doba; nema povijesti kulturne nacije zadnjih desetljeća koju je moguće razumjeti bez njegovih djela.

Kulturni utjecaj više nacionalnih kultura na jednoga pojedinca nije samo individualna, nego i *masovna pojava*. Tako je njemačka kultura, nedvojbeno, vrlo bitno odredila cijelu češku naciju. Zacijelo nije posve netočno reći da su Česi Nijemci koji govore češki što, dakako — sa stajališta nacionalnoga načina vrednovanja — iz usta jednoga Nijemca nije prigovor, nego najviša pohvala. No, masovno prihvaćanje stranih kulturnih elemenata od strane cijele nacije nikad ne dovodi do potpunoga izjednačavanja nacionalnih karaktera, nego, u najboljem slučaju, do smanjivanja njihovih razlika. Strani elementi nikad ne djeluju na pojedince istom snagom kao izvorna nacionalna kultura: oni nikad nisu prihvaćeni nepromijenjeni, nego u procesu prihvaćanja i sami podliježu promjeni, prilagodbi postojećoj nacionalnoj kulturi. To je već znana pojava *nacionalne aprecepcije*.

Isti djelatni uzrok, uvjeti borbe ljudi za opstanak pomoću dvaju različitih sredstava — s jedne strane, prenošenjem osobina, stečenih u borbi za opstanak, na vlastite potomke a, s druge strane, predajom kulturnoga blaga ljudi osobama povezanim zajednicom jezika i saobraćanja, koja ljude objedinjuje u naciju — čini pojavljivanja nacije zbunjujuće raznolikim, što otežava prepoznavanje jedinstvenih djelatnih uzroka. Postoje nacije u kojih se prirodna i kulturna zajednica poklapaju, a vlastiti su potomci ujedno i nasljednici povijesno nastale kulture; postoje prirodni mješanci koji, pak, pripadaju samo jednome kulturnom krugu; potom opet osobe jedinstvenoga nacionalnog podrijetla, karakter kojih je oblikovalo dvije ili više nacionalnih kultura; naposljetku, nacije bez za-

jedničkoga podrijetla, koje su spojene u snažnu jedinicu samo posredstvom kulturne zajednice. Nasuprot tome, *osobe istoga podrijetla, koje ne spaja kulturna zajednica, ne čine naciju*: nema nacije bez uzajamnoga djelovanja sunarodnjaka, a ono je moguće samo posredstvom zajedničkog jezika, posredstvom istoga kulturnog blaga. Puka prirodna zajednica, bez kulturne zajednice, može interesirati antropologe kao rasa, ali ona ne čini naciju. Uvjeti borbe ljudi za opstanak *moguju* proizvoditi naciju i posredstvom prirodne zajednice, ali je *moraju uvijek* proizvoditi i posredstvom kulturne zajednice.

Naše je istraživanje pokazalo da je u različitim socijalnim stanjima posve različita i djelotvornost zajedničke kulture koja konstituira naciju. Do sada smo upoznali *tri bitna tipa nacionalne kulturne zajednice*.

Prvi tip, koji u našem povijesnom prikazu predstavljaju Germani iz doba rodovskoga komunizma, upućuje na naciju u kojoj su svi pripadnici naroda povezani krvnom zajednicom, kao i zajedničkom kulturom, naslijeđenom od predaka. Ponovno smo podsjetili kako se to nacionalno jedinstvo raspada prijelazom na sjedilaštvo: prestankom brakova među mjesno razdvojenim plemenima, podvrgnutim različitim uvjetima borbe za opstanak, diferenciraju se i nasljedne osobine; no, razna plemena različito dalje razvijaju i naslijeđuju zajedničku kulturu. Nacija tako nosi u sebi klicu raspadanja.

Drugi tip predstavlja nacija društva koje se temelji na različitim socijalnim klasama. Mase naroda i dalje podliježu znanome procesu diferencijacije: bez međusobnoga spolnog općenja one postaju i tjelesno sve različite; nepovezane saobraćanjem, one razvijaju razne dijalekte prvobitno zajedničkoga jezika; podvrgnute različitim uvjetima borbe za opstanak, one razvijaju raznovrsnu kulturu koja opet, sa svoje strane, stvara različit karakter. Mase naroda postaju tako nacionalno sve nejedinstvenije; što se, tijekom stoljećâ, više gube prvobitne zajedničke nasljedne osobine, to više različiti, kasnije nastali kulturni elementi zakrivaju i stvaraju prvobitno zajedničku kulturu. *Naciju ne spaja više krvno i kulturno jedinstvo masa, nego kulturno jedinstvo vladajućih klasa* koje gospodare tim masama i žive od njihova rada. One i njihove pristaše povezane su spolnim općenjem i kulturnim saobraćanjem svake vrste: naciju tako čine vitezovi srednjega vijeka i obrazovani ljudi novoga doba. Široke mase, čijih ruku djelo daje naciju — seljaci, obrtnici, radnici — nisu ništa drugo do podložnici nacije.

Naposlijetku, treći tip predstavlja buduće socijalističko društvo, koje ponovno objedinjuje sve pripadnike naroda u autonomnu nacionalnu jedinicu. Naciju tu ne spaja više zajedničko podrijetlo, nego zajednica odgoja, rada, kulturnoga uživanja. Stoga toj naciji ne prijete više opasnost raspadanja, jer jedinstvo nacije sigurno jamče zajednički odgoj, udio u uživanju kulture, uska povezanost u zajednici i u društvenome radu.

Nacija nije više kruta stvar, nego proces nastajanja, bit kojega određuju uvjeti borbe ljudi za održavanje života i održanje vrste. Budući da nacija ne nastaje u stanju pukoga traganja ljudi za namirnicama a ne njihova stjecanja radom, u stanju stjecanja sredstava za život golim

prisvajanjem, okupiranjem nadenih dobara bez gospodara, nego tek na stupnju na kojemu čovjek dobiva potrebna dobra radom od prirode, to je nastanak nacije, posebna osobenost svake nacije, uvjetovan načinom rada ljudi, sredstvima rada kojima se oni služe, *proizvodnim snagama* kojima gospodare, međusobnim *odnosima* u koje stupaju u proizvodnji. Pojmiti nastanak nacije, svake pojedine nacije, kao *dio borbe čovječanstva s prirodom* — to je velika zadaća koju je moguće riješiti historijskom metodom Karla Marxa.

Po *nacionalnome materijalizmu* nacija je dio posebne materijalne supstancije, koja posjeduje tajanstvenu snagu stvaranja zajednice nacionalnoga karaktera iz sebe same. Stoga, po njemu, povijest čovječanstva postaje poviješću nacionalnih borbi i uzajamnoga miješanja čvrstih, nepromjenjivih rasnih supstancija, nasljednih supstancija. Ako je taj neznanstveni način razmatranja i doživio značajan preporod zadnjih godina — osobito pod utjecajem Gobineaua — darvinizam mu se ipak uspješno suprotstavio. I među one što pridaju posebnu važnost značaju nasljednih rasnih karaktera prodiere shvaćanje »da nije dostatno samo konstatirati rasne razlike, nego ih treba i objasniti.«² Postupi li se s tom zamisli ozbiljno, onda rasa nije ništa drugo do sredstvo djelovanja uvjeta borbe za opstanak, stvaranja zajednice nacionalnoga karaktera postepstvom proizvodnih snaga, kojima se ljudi služe u borbi s prirodom.

Nacionalni spiritualizam je učinio naciju tajanstvenim duhom naroda, povijest nacije samorazvojem duha naroda, svjetsku povijest borbom narodnih duhova, koji su svojom osobenošću određeni na uzajamno prijateljstvo ili neprijateljstvo. Ako, primjerice, i *Lamprecht* još stavlja razvoj nacionalne svijesti u središte povijesti nacije i vjeruje da može pronaći opći zakon razvoja duha naroda, on ipak već objašnjava preobrazbe nacionalne svijesti, razvoj duše naroda od simboličkoga doba do doba poticajnosti iz promjena narodne privrede. Razvoj duše naroda nije više, po njemu, pokretačka snaga razvoja, nego rezultat promjena u načinu rada naroda. Ako, unatoč tome, nije zadovoljan razumijevanjem nastanka nacije iz razvoja proizvodnih snaga ljudi, iz zakonitih promjena odnosa proizvodnje ljudi, ako, osim toga, želi i razvoj nacionalne svijesti, duše naroda podvesti pod opće zakone, koji ne objašnjavaju više pojedinačne historijske činjenice, nego mogu opisati još samo opći razvoj, onda se više ne radi čak ni o zakonima nego, kao što misli *Simmel*, o »pripravama zakona«, o »prethodnim sažecima tipičnih povijesnih pojava, prvim orijentacijama u masi pojedinačnih činjenica.«³

Materijalističko poimanje povijesti — što ga je, s jedne strane, pripremio darvinizam prevladavanjem nacionalnoga materijalizma, a s druge strane, historijsko istraživanje koje je zamijenilo tumačenje povijesnoga nastanka nacije iz mističnoga duha naroda ukazivanjem na privredne procese što određuju taj nastanak — može shvatiti naciju kao

2) Schallmayer, *Vererbung und Auslese im Lebenslaufe der Völker*, Jena 1903, str. 174.

3) Simmel, *Die Probleme der Geschichtsphilosophie*, Leipzig, 1905, str. 84.

nedovršeni proizvod procesa koji se stalno odvija, posljednja pokretačka snaga kojeg su uvjeti borbe ljudi s prirodom, preobrazbe proizvodnih snaga ljudi, promjene odnosa rada ljudi. To shvaćanje čini naciju onim *historijskim u nama*. Darwinizam nas je podučio tumačenju znakova što ih je u naše živo tijelo utisnula povijest organskoga života: u Boelscheovim dražesnim ćaskanjima može se čitajući pronaći kao naši vlastiti organi govore o povijesti naših životinjskih predaka. Slično učimo tumačiti i nacionalni karakter. U individualnoj osobnosti — koja je svakome pojedincu zajednička s drugim individuuima njegova naroda, kojom je, dakle, vezan u zajednicu s drugim pojedincima — nataložena je povijest njegovih (tjelesnih i kulturnih) predaka, *njegov je karakter okamenjena povijest*. Mi činimo zajednicu nacionalnoga karaktera po tome što je osobna svojstvenost svakoga od nas nastala u borbi prošlih zajednica za opstanak.

Ako nacionalni karakter pojмимо kao dio okamenjene povijesti, onda možemo razumjeti i zašto povijesna znanost može pobijati mišljenje o nepromjenljivosti, konstantnosti nacionalnoga karaktera. Povijest nacije ne svršuje se u jednome trenutku. Njezin je karakter podređen promjeljivoj sudbini i nije ništa drugo do talog prošle sudbine, neprestanih promjena. Pripadnike jedne nacije istoga razdoblja spaja zajednica karaktera; pripadnike jedne nacije raznih razdoblja ne spaja jednaki karakter, nego činjenica da oni slijede jedni druge, da djeluju jedni na druge, da sudbine prijašnjih *određuju* karakter narednih pokoljenja, a ne da su prijašnja i slijedeća pokoljenja *jednaka* po karakteru. Taj odnos odražava se i u povijesti jezika.⁴ Suvremenici, povezani zajednicom saobraćanja, nisu pokoljenja što slijede jedna druge u jezičnoj zajednici. Svojstvenost potomaka određena je sudbinom prijašnjih pokoljenja, ali oni nisu njihova slika i prilika.

Tek nakon što smo prihvatili nastanak zajednice karaktera iz zajednice sudbine postaje posve razumljivim i značenje zajednice karaktera. U svojem istraživanju pošli smo od njezina *neposrednoga*, empirijskog načina pojavljivanja: od jednakoga karaktera pripadnika jednoga naroda, dakle od različitosti prosječnoga Nijemca u odnosu na prosječnoga Engleza i njegove sličnosti svakome drugom prosječnom Nijemcu. No, to je samo relativno općenita postavka: ne poznaje li svatko od nas Nijemca koji ne posjeduje ništa od onoga što inače slovi kao njemački nacionalni karakter? Ako smo od empirijske jednakosti došli do zajednice sudbine, koja stvara zajednicu karaktera, onda smo dospjeli do drugačijega, *dubljeg pojma zajednice karaktera*, koji je oprečan pukoj jednakosti karaktera.

Individualni karakter je rezultanta različitih sila: među njima nalazimo utjecaj zajednice nacionalne sudbine, koji djeluje na svakoga po-

4) Fichte točno kaže: »Nakon nekoliko stoljeća potomci ne razumiju ondašnji jezik svojih predaka, jer su za njih izgubljeni prijelazi; ipak, od početka postoji stalni prijelaz, bez skoka, koji je neprimjetan trenutačno, a koji postaje primjetnim samo dodavanjem novih prijelaza, kad se pojavljuje kao skok. Nikad nije nastupilo doba u kojemu bi se suvremenici prestali razumijevati«. Fichte, *Reden an die deutsche Nation*, Reclam, str. 53.

jedinca, kao i niz drugih, različitih individualnih sila, koje oblikuju karakter. Samo ako ove posljednje sile nisu prejake, moći će — djelovanjem zajednice nacionalne sudbine — nastati slični individualni karakteri. Naprotiv, ako na karakter pojedinca djeluju osobito jake sile, koje su bitno različite od sila što određuju karakter njegovih sunarodnjaka, nastat će individualni karakter po kojemu on više ne sliči drugim pojedincima svoje nacije, premda je i sam oblikovan zajednicom nacionalne sudbine. Unatoč tome, i on je član zajednice nacionalne sudbine; naime, makar i ne sliči svojim sunarodnjacima, on je ipak povezan s njima time što su sile koje su ga oblikovale identične silama koje su stvorile sve druge pojedince iste nacije. On je dijete svoje nacije, jer bi postao netko drugi tek kad bi ga — pored, doduše, istih individualnih sila — formirale krv i tradicija neke druge nacije. Tako dolazimo do drugoga, dubljeg pojma *zajednice karaktera: ona ne znači više međusobnu sličnost pojedinaca jedne nacije, nego djelovanje iste sile na karakter svakoga pojedinca*, makar druge sile, koje djeluju pored nje, i bile još različite. Tek je sada opravdan pojam *zajednice karaktera*, dok puko iskustvo omogućuje samo spoznaju relativne sličnosti karaktera. Dok je sličan karakter moguće uočiti samo u većine pripadnika nacije, zajednički karakter, činjenica da su svi proizvod jedne i iste djelotvorne sile, zajednički je svima bez iznimke. *Ta djelatna sila, to historijsko u nama, jest ono nacionalno u nama, jest ono što nas objedinjuje u naciju.*

Ako nacionalno u svome karakteru pojмимо kao historijsko u sebi, onda naciju kao socijalnu pojavu možemo shvatiti još dublje — kao *javu podruštvovljenoga čovjeka*. Za individualista je čovjek jedan atom, a atomi su povezani samo izvanjskim pravilom. Za nas, pak, čovjek nije atom, nego proizvod društva; i sam Robinson — koji se osamljen na svojem otoku bori za opstanka — može se boriti jer već posjeduje, kao nasljeđe svojih predaka, kao proizvod svoga odgoja, društveno razvijene sposobnosti, »društvene snage«, kao što kaže Marx.⁵ Ni nacija nije zbroj bilo kako izvanjski povezanih pojedinaca, nego ona opstoji u svakome pojedincu kao dio njegove individualne osobnosti, kao njegova nacionalnost. Obilježje nacionalnoga karaktera pojavljuje se samo kao obilježje individualnih karaktera, ali društveno proizvedeno: ono je proizvod naslijeđenih osobina i prenešenoga kulturnog blaga, koje su stvorili prec i svakoga pripadnika naroda u stalnome uzajamnom djelovanju s drugim pripadnicima društva — ono samo je društveni proizvod. Pojedince, koji pripadaju jednoj naciji, spaja to što su svi proizvod istih djelatnosti sila, istoga društva, što su u svojim individualnim, nasljednim osobinama preuzeli učinke borbe za opstanak ljudi što žive zajedno, utemeljene na odabiru, što je njihov individualni karakter oblikovala ista kultura, nastala u borbi iste zajednice ljudi za opstanak. Nacija je socijalna pojava upravo zato, a ne po nekom izvanjskom pravilu. Nacija nije zbroj pojedinaca, nego je svaki pojedinac proizvod nacije; to što su svi

5) Marx, *Einleitung zu einer Kritik der politischen Oekonomie*, Neue Zeit, XXI, I, str. 711. (Marx; *Uvod u Kritiku političke ekonomije*, Svjetlost, Sarajevo 1973, str. 76, prim. prev.).

produkt istoga društva čini ih nacijom. Pojedince ujedinjuju u naciju osobine koje su društveni proizvod — premda se pojavljuju samo kao individualno obilježje — i to proizvod jednoga i istoga društva u svih članova nacije. Nacija ne postoji snagom izvanjskoga pravila, nego — logički, ne historijski — ona prethodi svakome pravilu.⁶

Ako ljudi koji čine jednu zajednicu stupaju u međusobni odnos, ako žel uzajamno surađivati, onda im je za to potreban jezik. Jezik je najvažnije oruđe saobraćanja ljudi: biblijski radnici nisu mogli dalje graditi babilonsku kulu jer im je bog pomiješao jezike. Nacija nije moguća bez zajedničkoga jezika, premda svi oni što govore jednim jezikom ne čine naciju. Jezik, pak, nije ništa drugo do »primitivna konvencija«,⁷ koja postoji snagom »izvanjskoga uređenja« — ako taj pojam shvatimo u širem smislu, u kojemu ga je u znanost uveo Rudolf Stammler. Dakako, ne kao da je *thēsei*, nastao propisom, kao da ga je stvorio kakav mudri zakonodavac ili društveni ugovor, ali se njegova *valjanost* temelji samo na izvanjskome uređenju. Jer, povezivanje pojma s određenom riječju, predodžbe o jednoj stvari s predodžbom o određenome spoju glasova, počiva samo na konvenciji. To je najvažnije pravilo što ga uči dijete s majčinih usana. Stammler se, dakle, uistinu vara kad vjeruje da je konstitutivno obilježje socijalnih pojava u izvanjskome uređenju. Nacija jasno pokazuje kako je supstrat svih socijalnih pojava *zajednica*, to znači činjenica da je individualna osobenost istodobno svojstvena i svim drugim pojedincima koji su povezani u zajednicu, jer je karakter svakoga pojedinca oblikovan u stalnome uzajamnom djelovanju sa svim drugim pojedincima, jer je individualni karakter svakoga proizvod istih društvenih sila; ali, pojedinci povezani u zajednicu mogu međusobno surađivati tek posredstvom izvanjskoga uređenja, tek tako mogu obrazovati *društvo*, održavati svoju zajednicu, stvarati novu zajednicu. Izvanjsko uređenje jest oblik društvene suradnje zajednicom povezanih pojedinaca.⁸

Različiti nacionalni karakteri jesu empirijske činjenice, koje može poricati tek ono doktrinarstvo koje vidi samo ono što želi vidjeti, te stoga ne vidi ono što vide svi. Unatoč tome, uvijek se iznova pokušava poreći različitost nacionalnoga karaktera, tvrdeći da se nacije ne razlikuju ni po čemu drugome osim po jeziku. Takvo mišljenje nalazimo u

6) Usp. dr Max Adler, *Kausalität und Teleologie im Streit um die Wissenschaft*, Marx-Studien, sv. I, str. 369.

7) Stammler, *Wirtschaft und Recht*, Leipzig 1896, str. 103.

8) Pojmove *zajednica* i *društvo* upotrebljavam u drugome smislu nego *Tönnies* u svojem izvrsnom djelu »Zajednica i društvo«, Leipzig 1887. Bit društva vidim u suradnji ljudi po izvanjskome pravilu; bit zajednice u tome da je tjelesno i duhovno biće pojedinca proizvod mnogobrojnih uzajamnih djelovanja između njega i drugih pojedinaca povezanih u zajednicu, te je stoga njegov individualni karakter pojavni oblik karaktera društva. Zajednica može, dakako, nastati samo pod pretpostavkom danosti izvanjskoga pravila — makar, kako nas uči Stammler, jezika — dakle, društva. Ali, s druge strane, društvo opet pretpostavlja zajednicu, u najmanju ruku — kao što je pokazao Max Adler — zajednicu »svijesti uopće«. Država je, naposljetku, samo jedan od oblika društva, kao što je pravo, utemeljeno na izvanjskoj moći, samo jedna od vrsta pravila. Još je uži pojam moderne države, koja je nastala s robnom proizvodnjom i s njom će iščeznuti.

nih pojedinaca, a nacija kao puki zbroj izvanjski, odnosno jezikom povezanih ljudi. Onaj tko se prikloni tome shvaćanju ponavlja *Stammle-rovu* zabludu — uvjerenje da je konstitutivno obilježje socijalnih pojava drugovima njemačkoga i češkog »jezika« umjesto o njemačkim i češkim drugovima. Shvaćanje po kojemu nacionalne razlike nisu ništa drugo do jezične razlike počiva na *atomističko-individualističkome poimanju povijesti* kojemu se društvo pojavljuje kao puki zbroj izvanjski poveznogih teoretičara koji stoje na tlu *katoličkoga vjerskog učenja*. Ono je preuzeto iz filozofije humanizma *gradanskoga prosvjetiteljstva*. Postalo je i baštinom onih *socijalista* koji su ga htjeli upotrijebiti za utemeljenje proleterskoga kozmopolitizma, koji predstavlja — kao što ćemo još vidjeti — prvo i najprimitivnije stajalište radničke klase spram nacionalnih borbi gradanskoga svijeta. Taj tobožnji uvid u nebitnost nacije živi i danas u Austriji u jeziku socijaldemokratskoga tiska, koji voli govoriti o u izvanjskome uređenju, u pravnim propisima i konvencijama. No, za nas društvo nije puki zbroj pojedinaca, nego je svaki pojedinac proizvod društva. Tako ni nacija nije zbroj pojedinaca, koji se uzajamno odnose posredstvom zajedničkoga jezika, nego je pojedinac sâm proizvod nacije. Čak ni njegov individualni karakter nije nastao drugačije do u neprestanome uzajamnom djelovanju s drugim pojedincima, kao što je i karakter tih pojedinaca nastao u uzajamnome djelovanju s njime. To je saobraćanje odredilo karakter svakoga pojedinca i time ih objedinilo u jednu zajednicu karaktera. Nacija se pojavljuje u *nacionalnosti* pojedinog pripadnika naroda, to jest u činjenici da je karakter svakog pripadnika naroda određen sudbinom svih pripadnika naroda, doživljenom u zajednici, u stalnome uzajamnom djelovanju. Jezik nije drugo do sredstvo toga uzajamnog djelovanja — dakako, uvijek i svugdje prijeko potrebno sredstvo, kao što je izvanjsko uređenje uopće oblik suradnje pojedinaca povezanih u zajednicu. Onaj tko ne vjeruje vlastitim očima što mu svakodnevno predočuju različite nacionalne karaktere, taj mora valjda, ipak vjerovati teorijskome razmatranju koje ga uči uzročnome razumijevanju nužnosti nastanka različitih zajednica karaktera iz različitih sudbina, doživljenih u stalnoj zajednici saobraćanja.

Nadalje, naš uvid u bit nacije ne čini nemogućim samo individualističko poricanje stvarnosti nacionalnoga karaktera, nego i mnogo opasniju zloupotrebu toga pojma. Nacionalni karakter nije ništa drugo do određena usmjerenost volje pojedinog pripadnika naroda, posredstvom zajednice njegove sudbine sa svim pripadnicima naroda. Kad jedanput nastane, nacionalni se karakter pojavljuje kao samostalna povijesna sila. Različiti nacionalni karakteri znače različite usmjerenosti volje. Svaka će se nacija, dakle, u istim izvanjskim uvjetima ponašati drugačije od drugih nacija. Razvoj kapitalizma je, primjerice, izazvao, doduše, vrlo slične, ali u pojedinosti ipak različite procese u Engleza, Francuza, Nijemaca. Nacionalni karakter pojavljuje se, dakle, kao historijska potencija. Dok je teorijski pojmljen kao povijesni proizvod, svakidašnje ga iskustvo vidi kao stvaralačku snagu određivanja povijesti. Dok teorija podučava da ga treba razumjeti kao talog međusobnih odnosa ljudi, neposredno ga iskustvo vidi, štoviše, kako te odnose određuje, regulira.

To je *fetišizam nacionalnoga karaktera*. Naša teorija rastjeruje tu utvaru jednim udarcem. Prividna određenost volje i djelovanja svakoga pripadnika naroda nacionalnim karakterom prestaje biti nečim tajanstvenim čim spoznamo da je svaki pripadnik naroda proizvod svoje nacije, a da nacionalni karakter nije ništa drugo do određena usmjerenost volje, koju stvara zajednica sudbine kao individualnu osobenost svakoga pripadnika naroda. Nacionalni karakter se ne pojavljuje više kao samostalna sila, čim ga pojmimo kao talog povijesti nacije. Sad shvaćamo da je u prividno samostalnoj povijesnoj djelotvornosti nacionalnoga karaktera skrivena jedino činjenica da je ponašanje prirodnih i kulturnih potomaka određeno poviješću predaka, uvjetima njihove borbe za opstanak, proizvodnim snagama kojima su ovladali, odnosima proizvodnje u koje su stupili. Ako smo već upoznali prirodno nasljeđe i predaju kulturnoga blaga kao puka sredstva određivanja karaktera potomaka sudbinom prijašnjih pokoljenja, sad se i sam nacionalni karakter pojavljuje kao puko sredstvo djelovanja povijesti predaka na život potomaka, na njihovo mišljenje, osjećanje, htijenje, djelovanje. Upravo zbog priznavanja stvarnosti nacionalnoga karaktera, oduzeli smo mu prividnu samostalnost i pojmili ga kao puko sredstvo djelotvornosti drugih sila. Nacionalni karakter time gubi i svoj prividno *supstancijalni karakter*, to jest privid da trajno, postojano izmiče pojavama. Budući da nije ništa drugo do talog povijesti, on se mijenja svakoga sata, sa svakim novim događajem koji nacija doživi, promjenljiv poput zbivanja samog koje odražava. Postavljen usred svjetskoga zbivanja, on nije više postojani bitak, nego stalno nastajanje i nestajanje.

* * *

Vlastiti pokušaj određenja biti nacije naposljetku ćemo potkrijepiti sučeljavanjem s dosadašnjim teorijama biti nacije.⁹ O *metafizičkim* teorijama nacije — nacionalnome spiritualizmu i nacionalnome materijalizmu — već je bilo govora, a o *psihologijskim* teorijama nacije — koje bit nacije nalaze u svijesti o zajedničkoj pripadnosti ili u volji za zajedničkom pripadnošću — bit će još riječi u kasnijem kontekstu. Još nam, dakle, preostaje jedino sučeljavanje vlastite teorije nacije pokušajima nabiranja *elemenata*, skup kojih treba da je konstitutivan za naciju. Od tih elemenata talijanski sociolozi navode sljedeće:

1. Zajedničko područje zbivanja.
2. Zajedničko podrijetlo.
3. Zajednički jezik.
4. Zajednički moral i običaji.
5. Zajednički doživljaji, zajednička povijesna prošlost.
6. Zajednički zakoni i zajednička religija.¹⁰

9) Skup različitih definicija nacije daje Fr. J. Neumann, *Volk und Nation*, Leipzig 1888.

10) Neumann, *isto*, str. 54.

Jasno je da ta teorija spaja niz obilježja, koja nipošto ne smiju biti pridodana jedna drugim, nego ih je moguće razumjeti samo u odnosu uzajamne ovisnosti. Ako se prvotno ne obaziremo na prvi, navodni element — zajedničko područje prebivanja — onda se od preostalih elemenata izdvaja peti — zajednička povijest. Ona određuje, proizvodi drugu. Tek zajednička povijest sadržajno određuje zajedničko podrijetlo, budući da ona odlučuje o tome koje se osobine nasljeđuju, a koje izlučuju. Zajednička povijest stvara zajednički moral i običaje, zajedničke zakone i zajedničku religiju, dakle — da ostanemo pri vlastitome načinu izražavanja — zajedničku kulturnu tradiciju. Zajedničko podrijetlo, kao i zajednička kultura, samo su oruđa kojima se zajednička povijest služi u svojoj djelatnosti, u svojem radu na izgradnji nacionalnog karaktera. Treći element — zajednički jezik — ne može opet biti prirodan drugima; štoviše, on predstavlja sredstvo drugoga reda. Naime, ako je zajednička kultura jedno sredstvo djelovanja zajedničke povijesti na oblikovanje nacionalnoga karaktera, onda je opet zajednički jezik sredstvo djelovanja zajedničke kulture, oruđe stvaranja i održavanja kulturne zajednice te, kao izvanjsko uređenje, oblik društvene suradnje pojedinaca koji čine zajednicu i koji je uvijek iznova stvaraju iz sebe.¹¹ Puko *nabranjanje* elemenata nacije najprije zamjenjujemo *sustavom*: zajednička povijest kao djelatni uzrok, zajednička kultura i zajedničko podrijetlo kao sredstva njezine djelotvornosti, zajednički jezik opet kao posrednik zajedničke kulture, ujedno i njezin proizvod i ono što ju proizvodi. Sada razumijemo i uzajamni odnos tih elemenata. Postaje, dakle, razumljivim i ono što je do sada pričinjavalo velike poteškoće teoretičarima nacije — mogućnost pojavljivanja tih elemenata u vrlo raznovrsnu međusobnom odnosu, u kojemu nedostaje sad ovaj, sad onaj element. Ako su zajedničko podrijetlo i zajednička kultura sredstva djelovanja istoga čimbenika, onda, očigledno, pojam nacije ne ovisi o djelotvornosti oba sredstva. Nacija se, doduše, može temeljiti na zajedničkom podrijetlu, ali i ne mora, dok samo zajedničko podrijetlo uvijek čini samo rasu, a nikad naciju. Nadalje, iz toga se nadaže i uzajamni odnos različitih elemenata kulturne zajednice: zajednički zakoni su zasigurno važno sredstvo obrazovanja zajednice karaktera, ali zajednica karaktera može postojati i nastati i bez njih, jer ako su dostatno snažno djelotvorni drugi elementi, pojedinci se ujedinjaju u jednu kulturnu zajednicu. Različita konfesija može stvoriti dvije nacije iz naroda jednakoga jezika ondje gdje različita religija sprečava kulturno zajedništvo, gdje je zajednička religija temelj zajedničke kulture, kao do sada u Srba i Hrvata. No, Nijemci su ostali jednim narodom unatoč religijskoj podijeljenosti, jer religijski raskol nije mogao spriječiti nastanak i postojanje opće njemačke kulturne zajednice. Naposljetku, tako treba da shvatimo

11) Jezik, doduše, nije samo sredstvo predaje kulturnoga blaga, nego je i sam kulturno dobro. Francuz se ne razlikuje od Nijemca samo po tome što mu jezik prenosi drugo kulturno blago, nego i po tome što je i jezik sam prenešeno kulturno dobro, koje svojom posebnošću određuje njegovo govorenje, njegovo mišljenje, njegov karakter. Ako se francuska retorika razlikuje od njemačkoga umijeća govorenja, onda u tome, zacijelo, ima udjela i sama razlika u jeziku.

i odnos jezika spram drugih elemenata nacije: bez jezične zajednice nema ni kulturne zajednice, dakle ni nacije.¹² No, jezična zajednica još ne stvara naciju, ako razlike u nekom drugom pogledu — primjerice, različita religija, kao u Hrvata i Srba, ili različito podrijetlo, socijalni i politički odnosi, kao u Španjolaca i Južnoamerikanaca koji govore španjolski — sprečava pretvaranje jezične zajednice u kulturnu zajednicu.

Još nam preostaje da promislimo prvi, navedeni »element« nacije — zajedničko prebivalište. Već smo govorili o tome kako teritorijalna odvojenost razara jedinstvo nacije. Razdvojenost nacije postupno uništava naciju kao prirodnu zajednicu, jer različiti uvjeti borbe teritorijalno razdvojenih dijelova nacije za opstanak stvaraju različita obilježja i ta razlika nije otklonjiva bez krvnoga miješanja. Teritorijalna odvojenost zatire i naciju kao kulturnu zajednicu, jer mjesno odijeljeni dijelovi nacije, koji se bore za opstanak odvojeno jedni od drugih, diferenciraju i prvobitno jedinstvenu kulturu, te se u nedostatku saobraćanja među njima prvobitno jedinstvena nacionalna kultura raspada na niz raznovrsnih kultura, što se vrlo jasno pokazuje u diferencijaciji jedinstvenoga jezika na različite jezike zbog odviše slaboga saobraćanja između teritorijalno odijeljenih dijelova prvotno jedinstvene nacije. Ako, dakle, teritorijalna razlika razbija nacije, onda to zacijelo upućuje na zajedničko prebivalište kao na jednu od pretpostavki opstanka nacije, ali samo ako je ono pretpostavka zajednice sudbine. Dokle god je, unatoč teritorijalnoj razdvojenosti kulturne zajednice, moguće zamisliti održavanje same prirodne zajednice, teritorijalna odijeljenost nije prepreka zajednici nacionalnoga karaktera. Nijemac, na kojega utječe njemačka kultura i u Americi — što se može dogoditi samo posredstvom njemačke knjige i njemačkih novina, koji pruža svojoj djeci njemački odgoj, ostaje — unatoč teritorijalnoj odvojenosti — Nijemac. Samo ako je zajedničko tlo pretpostavka kulturne zajednice, ono je i uvjet opstojanja nacije. U doba knjigotiska, pošte i telegrafa, željeznice i parobroda, to je mnogo rjeđi slučaj nego prije. Ako zajedničko prebivalište nije shvaćeno kao jedan od »elemenata« nacije, nego kao pretpostavka djelotvornosti drugih elemenata, onda će se nužno pokazati granice iskaza koji se često čuje: da je zajedničko prebivalište pretpostavka postojanja nacije. Ta nam spoznaja nije od male koristi: na našoj predodžbi odnosa nacije spram tla temelji se naša spoznaja odnosa nacije spram najvažnijega teritorijalnog tijela*, spram države. Upravo stoga morat ćemo se opet vratiti na to pitanje, a svoj odgovor potom možemo zorno prikazati i na pojedinačnim primjerima. Ovdje se, pak, radi samo o tome da pokažemo kako su u našoj teoriji shvaćeni čimbenici — koje je starija teorija nacije nepo-

12) Kad se govori o švicarskoj naciji, onda to počiva ili — ako se ima pred očima samo pripadnost Švicaraca jednoj državi — na zamjeni državnoga naroda nacijom ili — ako treba da bude utvrđena zajednica karaktera između njemačkih, francuskih, talijanskih i retoromanskih Švicaraca — na krivome mišljenju da je svaka zajednica karaktera već nacija.

* Die Gebietskörperschaft; P. Vranicki, primjerice, prevodi ovaj Bauerov pojam kao »korporaciju područja« (usp. *Historija marksizma*, Liber-Naprijed, Zagreb 1978, sv. I, str. 408) prim. prev.

sredno postavila jedne uz druge kao »elemente« nacije — kao djelatne sile jednoga sustava, koje je moguće razumjeti u uzajamnoj ovisnosti, u međusobnoj suradnji.

No, naša teorija još nije ispunila zadatak na kojemu su se razbili i dosadašnji pokušaji određenja biti nacije. Riječ je o razgraničenju pojma nacije od užih lokalnih i plemskih zajednica unutar nacije. Nijemci su, zacijelo, povezani u zajednicu karaktera zajednicom sudbine. No, ne odnosi li se to i na Sase i Bavarce? Na Tirolce i Štajerce? Pa na stanovnike svake pojedine alpske doline? Nisu li različite sudbine predaka, različite naseobine i podjela zemljišta, plodnost tla i klima stvorile vrlo izrazite zajednice karaktera iz Cilertalaca i Pasajeraca, iz »Vinšgaraca« i »Pusteraca«?^{**} Gdje je granica između onih zajednica karaktera koje su razmatrane kao samostalne nacije i onih koje prepoznajemo kao uže zajednice unutar nacije?

Ovdje se moramo podsjetiti da smo te uže zajednice karaktera već upoznali kao proizvode raspadanja nacije koja se temelji na zajednici podrijetla. Otkad se potomci germanskoga praroda teritorijalno razdvajaju, prikovani uz zemlju ratarstvom, živeći odvojeno, bez saobraćanja, bez promiskuitetnih brakova, oni postaju međusobno sve različiti. Oni su, doduše, proizašli iz zajedničke prirodne i kulturne zajednice, ali su na putu da stvore samostalne, međusobno strogo odijeljene prirodne i kulturne zajednice. To se pretvara u tendenciju nastanka posebne nacije iz svake uže zajednice, koja je nastala iz jedne nacije. Poteškoća u razgraničenju pojma tih užih zajednica karaktera od nacije potječe odatle što one same predstavljaju stupnjeve razvoja k naciji.

Toj tendenciji razbijanja nacije oprečna je, kao što znamo, protutendencija užega povezivanja nacije. Ta protutendencija djeluje najprije samo na vladajuće klase. Ona spaja vitezove srednjega vijeka, obrazovane ljude ranokapitalističkoga razdoblja u usku naciju, strogo odijeljenu od svih drugih kulturnih zajednica, dovodi ih u usku privredno, političko, društveno saobraćanje, stvara im jedinstveni jezik, omogućuje djelovanje iste duhovne kulture, iste čudorednosti na njih. Ta uska povezanost kulturne zajednice najprije objedinjuje vladajuće klase u jednu naciju. Nema dvojbe o tome da li je neki obrazovni pojedinac Nijemac ili Nizozemac, Slovenac ili Hrvat: nacionalni odgoj, jedinstveni nacionalni jezik oštro razgraničuju i najsrodnije nacije. No, presuditi da li su seljaci nekoga sela još sjeverni Nijemci ili su već Nizozemci, još Slovenci ili već Hrvati, nije moguće bez samovolje. Strogo je ograničen samo krug pripadnika jedne nacije, a ne i krug podložnika svake nacije.

Moderni kapitalizam postupno oštrije razgraničuje i donje narodne klase nacijâ, jer i one stječu udio u nacionalnome odgoju, kulturnome životu svoje nacije, jedinstvenome nacionalnom jeziku. Tendencija ujedinenja zahvaća i radne mase. No, tek će joj socijalističko društvo omo-

^{**} Stanovnici dolina u južnome Tirolu, u današnjoj Italiji (Passeier, njem, Valle Passiria, tal; Vinsehar (vinS-), Vintschgar, njem, Val Venosta, tal; Pusterl, njem, Pasteria, tal.) i u Tirolu (Zillertal, njem, glavna udolina Cilertalskih Alpi.) V. *Der grosse Brockhaus*, F. A. Brockhaus, Wiesbaden 1956, sv. IX, str. 8. i 468, sv. XII, str. 207. i 700, prim. prev.

gućiti da pobijedi. Ono će oštro razgraničiti cjelokupne narode posredstvom nacionalnoga odgoja i obrazovanja, jednako kao što su danas međusobno odijeljeni samo obrazvani ljudi raznih nacija. Vjerojatno će i unutar socijalističke nacije postojati uže zajednice karaktera, ali to neće dovesti do postojanja samostalnih kulturnih zajednica unutar nje, budući da će svaka lokalna zajednica biti pod utjecajem kulture cijele nacije, da će kulturno saobraćati i razmjenjivati predodžbe s cijelom nacijom.

Tek tako dospijevamo do potpunoga određenja pojma nacije. Nacija je cjelina ljudi povezanih u zajednicu karaktera posredstvom zajednice sudbine. Posredstvom zajednice sudbine: to obilježje odvađa naciju od internacionalnih cjelina karaktera zanimanja, klase, državnoga naroda, koje se temelje na jednakoj sudbini, a ne na zajednici sudbine. Cjelina drugova po karakteru: to ju odvađa od uži zajednica karaktera unutar nacije, koje nikad ne čine prirodnu i kulturnu zajednicu, koja određuje samu sebe, koja je određena vlastitom sudbinom, nego usko saobraćaju s cijelom nacijom, te su stoga određene njezinom sudbinom. Nacija je bila strogo ograničena i u doba rodovskoga komunizma: naciju su tada činili svi oni koji su potekli od pranaroda na Istočnome moru*** i duhovni bitak kojih je — snagom prirodnoga nasljeđa i kulturne predaje — bio određen sudbinom toga pranaroda. Nacija će biti strogo ograničena opet u socijalističkome društvu: naciju će činiti cjelina svih koji uživaju nacionalni odgoj, nacionalno kulturno blago i karakter kojih je oblikovan sudbinom nacije, koja određuje sadržaj toga kulturnog blaga. U društvu koje se temelji na posebnome vlasništvu nad sredstvima rada naciju čine vladajuće klase — nekoć vitezovi, danas obrazovani pojedinci — kao cjelinu pojedinaca srodnih karaktera, kao proizvođa jednakoga obrazovanja, formirana kroz povijest nacije, posredovana jedinstvenim jezikom i nacionalnim odgojem. Široke mase naroda ne čine naciju — *ne više*, jer ih prastara zajednica podrijetla ne spaja više dostano usko, *ne još*, jer ih zajednica odgoja, koja nastaje, još ne obuhvaća potpuno. Poteškoća u iznalaženju zadovoljavajućega određenja pojma nacije, zbog koje su propali svi dosadašnji pokušaji, jest, dakle, historijski uvjetovana. Nacija treba da bude otkrivena u našem klasnom društvu, u kojemu se stara, strogo ograničena zajednica podrijetla raspala na niz lokalnih i plemskih grupa, a nova zajednica odgoja u nastajanju nije još mogla objediniti te male grupe u nacionalnu cjelinu.

Naše traganje za biti nacije otkriva veličanstvenu sliku povijesti. Na početku — u doba rodovskog komunizma i nomadskog ratarstva — jedinstvenu naciju kao zajednicu podrijetla. Potom — s prijelazom na sjedilačko ratarstvo i razvoj posebnoga vlasništva — rascjep stare nacije na kulturnu zajednicu vladajućih klasa, na jednoj, i podložnike nacije, na drugoj strani, koji su uključeni u uske lokalne grupe, proizvode raspada stare nacije. Nadalje, s razvojem kapitalističkoga oblika društvene proizvodnje — proširenje nacionalne kulturne zajednice: radne i izrabljivane klase još ostaju predložnicima nacije, ali tendencija nacionalnoga

*** Baltičko more, prim. prev.

ujedinjenja na temelju nacionalnoga odgoja postupno nadjačava partikularističku tendenciju raspadanja stare nacije, utemeljene na zajednici podrijetla, na sve oštrije odijeljene lokalne grupe. Naposljetku — čim društvo oslobodi društvenu proizvodnju njezina kapitalističkoga omotača — obnova jedinstvene nacije kao zajednice odgoja, rada i kulture. Razvoj nacije odražava povijest načina proizvodnje i vlasništva. Kao što iz ustrojstva rodovskoga društva nastaju privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju i individualna proizvodnja, a iz njih opet društvena proizvodnja na temelju društvenoga vlasništva, tako se i jedinstvena nacija cijepa na pripadnike i podložnike nacije i dijeli u male lokalne grupe, koje se opet međusobno približuju s razvojem društvene proizvodnje, da bi, naposljetku, izrasle u buduću, jedinstvenu, socijalističku naciju. Nacija iz doba privatnoga vlasništva i individualne proizvodnje, podijeljena na pripadnike i podložnike nacije, rascijepljena u mnogobrojne uže lokalne grupe, jest proizvod raspadanja komunističke nacije prošlosti i materijal komunističke nacije budućnosti.

Nacija se, dakle, pokazuje historijskom pojavom u dvostrukom smislu. Ona je historijska pojava po svojem materijalnom određenju, budući da je nacionalni karakter — živo djelotvoran u svakome pripadniku naroda — talog povijesnoga razvoja, budući da se u nacionalnosti pojedinoga pripadnika naroda odražava povijest društva, proizvod koje je pojedinac. Ona je historijska pojava i po svojoj formalnoj povezanosti, budući da su se, na raznim stupnjevima povijesnoga razvoja, u naciju spajale grupe različite širine, pomoću različitih sredstava i na različite načine. Povijest društva ne odlučuje samo o konkretnim obilježjima pripadnika nacije, koja tvore nacionalni karakter, nego je, štoviše, i oblik stvaranja zajednice karaktera, posredstvom povijesno djelotvornih sila, historijski uvjetovan.

Nacionalno poimanje povijesti, koje vidi pokretačku snagu zbivanja u nacionalnim borbama, teži k mehanici nacija. Nacije mu se pojavljuju kao nerastvorivi elementi, kao kruta tijela, koja se sukobljavaju u prostoru, djeluju jedna na druge silom i udarom. Mi, pak, rastvaramo naciju samu u jedan proces. Povijest više ne odražava borbe nacija, nego se nacija sama pojavljuje kao odraz povijesnih sukoba. Naime, nacija se ne pojavljuje drugačije do u nacionalnome karakteru, u *nacionalnosti pojedinca*. A nacionalnost pojedinca nije ništa drugo do *jedna strana njegove određenosti poviješću društva*, njegove određenosti razvojem procesa rada i odnosa rada.

Prevela:
Mirjana Kasapović